

Oldefars regnskapsbøker.

Et gammelt hus som mange generasjoner har bodd i, kan inneholde ”skatter” av mange slag. På det vi kaller trejaloftet i våningshuset på Åmot (bygd 1848) har lite skjedd på 100 år. Innover her kan en finne alt fra utrangerte etasjeovner til gamle papirer og klær. Blant det som har dukket opp på trejaloftet er min oldefar Karl (1869-1925) og min tippoldefar Adolf Laaches (1844-1906) regnskapsbøker. Eller: De har sjøl kalt dem regnskapsbøker. Jeg ville kanskje heller sagt at de er en form for reskontrobøker. For det vil være helt umulig å lese ut av bøkene hva de tjente på gårdsdriften, eller hvordan det sto til med egenkapitalen. Men her er det mye annet vi kan utlede fra det som er notert.

Adolf Laaches regnskapsbok er påbegynt i 1869 og går til 1881. Karl A. Laaches regnskapsbok går fra 1900 til 1905. At det er reskontrobøker, betyr at de holder orden på mellomværende med andre personer; evt. firmaer. Hvem har tilgode, eller skylder penger til hvem. Vi må dessuten huske på at myntsystemet med kroner og ører ble innført i 1875. Altså var myntene Adolf forholdt seg til i starten av sin regnskapsbok speciedaler, ort og skilling. 1 daler=5 ort=120 skilling. Ved overgangen til kroner og øre i 1875 ble verdien av en daler satt lik 4 kroner. Mens Karl har en håndskrift det går greit å forstå, er Adolfs håndskrift mer lurvete. Det er best å ta forbehold om at jeg har forstått hva han skriver!

Så da får vi i gang med eksemplene:

Fra Adolfs regnskap:

Kristian Jensen Berget var husmann på plassen Berget under Østre Åmot og var født i 1829. Han har en reskonto som går fra 1870 til 1873. I 1871 kan vi lese følgende:

Dato		Debet			Kredit		
		Sp	O	Sk	Sp	O	Sk
	Transport	4	2	9	1	1	4
Mai 27.	Lønn 5 dage a 8 sk					1	16
Juli 9.	Halvsaalet 4 p. sko					1	
”	4 sælegrimer repareret						20
”	1 par sko til Karl						20
”	Reparation for Dina						8
”	Contant		1	12			
”	2 ½ dag lønn					1	1
”	Reparationer						12
Juli 22.	Lønn 3 dage					1	6
”	Contant		1				
	Fra 13/4 til 20/4 forglemt at indføre 7 dage					2	6
	1 dag						10
	I slaatonnen 12 ¼ dag a 12 sk.				1	14	3
Dec. 11	Skaaret 12 maal for huusleien og for øvrig arbeidet					2	14
	Balanse	4	4	21	4	4	21

Så hva kan en få ut av dette? Jo: Kristian var husmann, men hadde antakelig lite pliktarbeid. Han ble jevnlig innleid til gårdsarbeid på Åmot. I slåttonna hadde han 12 skilling i lønn pr. dag. Gardsarbeid på

mindre viktige årstider ble derimot bare betalt med 8 skilling. Vi skjønner også av teksten at Kristian har drevet med skomakerarbeid ved siden av og reparert både sko og seletøy. Vi ser også at han på våren i 1871 skyldte Adolf mer enn 3 daler. Årsaken til dette finner vi ved å se på posteringene forut for de som er gjengitt foran. Vinteren 1871 mottok han nemlig både kontanter og naturalier i form av rug og bygg som forskudd på seinere arbeid fra Adolf.

Bakstekone Anne Lien har også en konto. Vi får samme bilde her. Annes daglønn i 1870 ser ut til å ha vært 10 skilling. Også hun har fått betaling delvis på forskudd, delvis i form av naturalier som bygg og poteter.

Anne og Kristian var ikke i fast arbeid på Åmot. Men her fins også folk som hadde fast arbeid. Disse ble da normalt festet på faredagen 14. april, eller 14. oktober for en avtalt periode fram til ny faredag. Dette gjaldt f.eks. fjøsmand Martin Dybdalen. Han ble festet 14. april 1870 til ei lønn på 10 skilling pr. ukedag og 12 på helgedager. I tillegg har han sikkert hatt kost og logi uten at dette er konkret nevnt. Martin ser ut til å ha vært en ryddig person som ikke har behøvd å ta ut lønn på forskudd. Han har så å si månedlig hevet det beløpet han har hatt tilgode, og bare sjelden tatt ut naturalier. Et unntak er i april 1871 da han har blitt belastet $\frac{1}{4}$ rull tobakk til $7\frac{1}{2}$ skilling. Noe som er litt artig med Martins konto er at han har tittelen ”fjøsmand”, og ikke sveitser eller fjøsrøkker. Den eneste naturlige forklaring må være at de to siste ordene ikke var kommet i bruk enda. Og ordet budeie var jo forbeholdt kvinner.

Karl Olsen Hellen synes å ha vært skredder. Mellom han og Adolf er det ganske store summer ute og går. I november 1878 har f.eks. Adolf ”bekommen klær efter regning 16 daler, 2 ort og 23 skilling. Også her er oppgjøret delvis kontant og delvis i naturalier. Et sted betales det med 1 tylft tømmer til 6 daler. Et annet sted $1\frac{1}{2}$ skippund høy til 2 daler og 2 ort.

Adolf har også hatt mellomværende med skolelærer O. Syse. Adolf har i 1870 betalt lærerens abonnement på Aftenposten 2. halvår 1870 og 1. halvår 1871. Han har dessuten levert læreren 1 sau og en kalv, og 3 (uleselige enheter) smør. 15. mars 1871 har så læreren betalt sin gjeld med 7 daler, 3 ort og 2 skilling. 30. april 1874 kan vi lese: ”Syse kjøbt Karl for børnebladet indtil 1/10-74 for 1 ort og 16 skilling”. Jeg velger å tolke dette slik at skolelæreren har abonnert på ”Børnebladet” for Adolfs sønn Karl for et halvår. Karl var da ikke mer enn 5 år, og det er artig å tenke på at de allerede så tidlig har forsøkt å få han interessert i lesestoff!

Som nevnt foran ble kroner innført som mynt i 1875. Men i Adolfs regnskap benyttes daler og skilling helt fram til 1880. I november 1880 omregner han f.eks. tjenestedrengen Jens Hansen Aamodts tilgodehavende på 4 ort og 21 skilling til 3 kroner og 90 øre, og dette stemmer jo ganske bra med at 1 daler tilsvarer 4 kroner. Det har altså tatt mange år før bøkene innrettes på det nye myntsystemet.

Karls regnskap:

Egentlig er det feil å si at dette er Karls regnskap. Karl drev nemlig fram til 1907 Åmot sammen med broren Arnt (født 1873). Men det er helt tydelig at det er Karl som har vært bokholder og ført posteringene.

Også her tar vi med en reskontrooppstilling. Dette gjelder tjenestedrengen Magnus Strand.

Dato:		Debet		Kredit	
		Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
	Fæstet fra 14.oktober 1900 til 14.oktober 1901 for løn og stedpenge til sammen			170	00
Oct.2.	Kontant	5	00		
Nov.11.	Kontant paa basaren	3	00		
Nov.13.	Kontant (det tiloversblevende paa byregneskab)	2	25		
Des.6.	Kontant	5	00		
Des.19.	2 liter Cognac a 2,50 – 10%	4	50		
Des.23.	I julen kontant i byen	7	20		
Marts 1.	Betalt skædder	1	00		
Marts. 30.	1 par halvsalet	1	00		
April 1.	Kontant i byen	15	00		
April 26.	Kontant af mig	7	00		
Mai 17.	Kontant av Hjalmar (Karls bror)	6	00		
Juli 7.	Kontant	10	00		
Juli 15.	¼ rul tobak		40		
August 24.	Kontant	5	00		
August 24.	Kjøbt i byen i slaatonnen ½ liter cognac og 3 fl. Øl	2	08		
Sept. 22	Kontant	14	00		
Okt. 10.	¼ rul tobak		40		
		88	83	170	00
Okt. 14.	Kontant	81	17		
	Balance	170	00	170	00

Magnus har altså med jevne mellomrom tatt ut små kontantsummer gjennom året. Før jul og i slåttonna har han unnet seg brennevin til feiring, og arbeidsgiveren har lagt ut. Han har dessuten brukt noen kroner i byen før jul; antakelig for å kjøpe klær eller kanskje julegaver? Likevel har Magnus når det året han var festet for utløp, bare tatt ut drøyt halvparten av lønna på forskudd. Resten har han kunnet heve kontant på faredagen 14. oktober 1901.

Vi finner i 1901 en konto for tjenestejenta Lina Olsdatter Spendingen. Hun var blitt festet fra 15. januar til 14. oktober for 120 kroner. På hennes konto står det: ”Kjøbt i byen 1 symaskin kr.40 pluss fragt paa samme 60 øre”. Lina har altså investert en stor del av lønna i en symaskin. Lina var antakelig populær og plikttoppfyllende, for hun festes på nytt flere år etter hverandre, og hun tar ut lite penger i forskudd. Antakelig pga dette ser vi at Karl beregner 5% rente på Linas tilgodebeløp ved festetidens slutt.

Det er ikke alt som er like lett å forstå. I 1902 festes tjenstedrengen Andreas Karlsen på vanlig måte for et år for 170 kroner. Han tar ut både kontanter og naturalier som de andre. Men 6.mai 1903 tar han først ut ”kontant da han skulde på exiserpladsen kr.10,00”. Deretter trekkes han 1 krone pr. dag i lønn for i alt 46 dager på eksersis. I balansen når festetiden løper ut, skylder Andreas Karl 1 krone og 52 øre. Det som er vanskelig å forstå her er: Jeg vet ikke hvor mange arbeidsdager et arbeidsår ble regnet til i 1903, men ei årslønn på 170 kroner kan ha tilsvart noe sånt som 60 øre dagen. Så hvorfor trekkes da Andreas 1 krone pr. dag for å være utkalt som soldat? Dette virker urimelig for meg, men det kan jo hende at Andreas har mottatt høyere soldatsold, slik at han likevel ikke tapte noe på å være på moen?

Ikke alt gikk helt etter planen. 14. okt. 1901 ble tjenstedreng Ole Theodorsen festet for et år for 100 kroner. Umiddelbart får han utbetalt 5 kroner kontant og et par støvler til 8 kroner. Så står det: ”Forlod tjenesten 9.november 1901; altsaa optjent 6,93. Ole skyldig 6,07”. Kontoen er ikke avsluttet, og vi må anta at Karl aldri har brydd seg med å kreve pengene tilbake.

Tømmermann Erik Vestby inngår i 1900 en avtale om å oppføre en engelåve for 50 kroner. Jeg antar at dette gjelder engelåven ved Alnefodengen lengst nordvest på eiendommen ned mot Mikkelsbekken. Heller ikke tømmermannen tar ut hele godtgjørelsen i kontanter. Han får ”1 kg. græsfrø” til 1,20, ”1 kurv øl” til 3,84 og ”et stykke skov til vedhugst” 12,00. Også Marius Kogstadhagen er med og oppfører engelåven, og han får de samme 50 kroner for sin del av jobben.

Onkelen Edvard Laache eide gården Fenstad i Nes der Karls bestemor kom fra. Edvard var i 1905 en mann på 57 år, og hadde antakelig god råd. Vi ser at Karl låner så mye som 1000 kroner av onkel Edvard. Men heller ikke i familien skjer alle oppgjørene kontant. Betaling av avdrag er f.eks. ”Betalt skrædderen 19,00”. ”Udlagt på Gardermoen 3,00”. ”Kjøbt i byen 1 liter cognac 3,20”. ”Kontant til forkjellige til dato 65.50”. Karl har altså vært grei med sin onkel og gjort diverse ærend for han og trukket dette ifra på gjelda.

Bakerst i regnskapsboka har Karl også notert litt om gårdsdriften. Karl drev oppdrett av Yorkshire-griser for salg som livdyr. Her er det notater om når Pernille, Mari, Malla og Bedsi er paret, og når de skal grise. Og det står f.eks. 16.marts 1902: ”Torval Togerud, Grorud, Aker bestilt en raane”. Fra 1904 er det også notater om våronna. Hva han har sådd på ulike skifter, og hvor mye såfrø han har brukt. Dette året ser vi at Karl har sådd havre, bygg, erter og vikker, og han har satt poteter på Bråten. I sine notater står det også at han har brukt ”thomasfosfat, superfosfat og benmel” for å ”gjøre forsøg”. På nybrøttet har Karl bruk ”russisk saahavre” av typen ”Legovo”. En får altså et glimt inn i et allsidig jordbruk der det eksperimenteres både med kunstgjødsel og nye sorter i håp om gode avlinger.

Som vi forstår: Sjøl et par gamle, slitte regnskapsbøker som i utgangspunktet kan synes ganske uinteressante, kan inneholde artig informasjon om både det ene og andre.

Åmot okt. 2011
Tor Laache
Gjerdrum Historielag